

(zmiňuje např. *École des Chartes*, *Institut für Archivwissenschaft* a *Institut für Österreichische Geschichtsforschung*) a připomíná univerzitní i mimouniverzitní instituce, jejichž absolventi byli připraveni pro práci v archivnictví. V českém prostředí se pak jednalo zejména o univerzity, Státní archivní školu a rozličné kurzy. Autor rovněž neopomenul pokusy o vznik Německé archivní školy v Praze, jimž byla dosud věnována minimální pozornost. Řešeny jsou rovněž požadavky na vzdělání archiváře, neboť názory na to, zda by archivář měl být studovaným právníkem, historikem či absolventem speciálního kurzu, který by v sobě spojoval právní i historické vzdělání (zejména s akcentem na znalost diplomatiky, paleografie a jazyků), se různily. K dějinám vzdělanosti se autor částečně vrací i v následující šesté kapitole, která je socio-profesní analýzou archiváře jakožto povolání. Vyjma životních a finančních podmínek se autor věnuje např. i transferu pracovníků mezi archivním a univerzitním prostředím i otázce uplatnění (i neuplatnění) absolventů univerzit a archivní školy v uvedeném oboru ve sledovaném období. Sedmá závěrečná kapitola je stručným shrnutím všech autorových zjištění.

Za největší přínos Veličkovy práce lze považovat zejména komplexní přístup k množství zpracovaných témat, která jsou podána na makro- i mikrohistorické úrovni. Navzdory v názvu proklamovanému „středoevropskému kontextu“ autor mnohdy hranice střední Evropy výrazně překračuje a dozvídáme se, jak probíhal vývoj archivnictví (včetně požadavků na vzdělání pracovníků v oboru) např. ve Francii či Sovětském svazu, i s drobnými přesahy mimo Evropu, stejně tak jaký byl vývoj archivů v městech na periferii nové republiky, např. v Jáchymově, Chomutově, Chebu či Mostě. Celkově lze říci, že práce položila základ pro komplexní zpracování problematiky dějin archivnictví u nás, a lze doufat, že se autor bude tématu nadále věnovat a prohlubovat jeho poznání.

Jan Boukal

DOI: 10.14712/23365730.2024.44

Michal V. Šimůnek – Milan Novák, Orbity smrti. Nacistická „eutanázie“ a masové umírání psychiatrických pacientů v českých zemích, 1939–1945
Academia, Praha 2023, 579 s., ISBN 978-80-200-3470-0

Pokud usuzujeme pouze podle několika slov podtitulu recenzované práce, není na první pohled vidět šíře a hloubka záběru autorů – historika a lékaře-neurologa. Pod slovy *nacistická „eutanázie“* se skrývají hutné kapitoly o problematice v celkovém kontextu řady souvisejících oblastí nacistických teorií a praxe vedoucí k vyvraždění „životů nehodných žití“ (dle nacistické klasifikace) ve vlastním Německu, pod slovy *masové vymírání psychiatrických pacientů v českých zemích* pak důkladná analýza specifického průběhu „eutanázie“ v jedné z nacisty okupovaných evropských zemí.

Základní rysy problematiky nacistické „eutanázie“, konkrétně cílené likvidace pacientů psychiatrických léčeben, a různé fáze jejich historiografického uchopení představují autoři již v úvodu. Akcentují zde též souvislosti s vyvražďováním jiných skupin evropského obyvatelstva a upozorňují také na odbornou a etickou reflexi těchto specifických zločinů nacistického režimu po roce 1945, včetně důkladného výzkumu problematiky v rámci historického bádání o nacionálním socialismu, zejména od 80. let. Dosavadní výzkum

propojující politické a sociální dějiny s dějinami medicíny přinesl, zejména v samotném Německu, zásadní prohloubení poznatků, na které autoři recenzované monografie mohou v obecnějších kapitolách navazovat.

Z hlediska své metodologie autoři zdůrazňují propojenost několika historických subdisciplín a gnozeologickou i interpretační náročnost své práce. Za zmínku stojí zejména základní zaměření na sociální aspekty medicíny, konkrétně psychiatrie. Poukazují též na dosavadní nedostatečnost českého bádání o tématu nacistických rasově hygienických opatření na území okupovaných Čech a Moravy (včetně anektovaných Sudet). Z desiderat českého bádání upozorňují mj. na absenci pohledu zdola, z perspektivy pacientů. Právě tuto perspektivu, v jejich práci velmi výraznou, bych rád vyzdvihl jako jeden z hlavních přínosů monografie, ať již ji posuzujeme z hlediska konceptu „oběti versus pachatelé“, obvyklého v řadě subdisciplín bádání o totalitních režimech, nebo z hlediska konceptu „dějiny pacientů“, dnes výrazně pronikajícího i do české historiografie medicíny.

Jako hlavní úkoly při zpracování specificky protektorátní a sudetské problematiky si autoři vytyčili rekonstrukci počtu obětí, analýzu administrativně-byrokratického plánování a provádění „eutanázie“, přiblížení role profesionálů (lékařů, právníků, byrokratů) v procesu a konečně poválečné vyšetřování, respektive trestně-právní reflexe jejich jednání. Ke své práci měli kromě rozsáhlé odborné literatury (ovšem převážně pro obecné, tj. celoněmecké otázky) a publikačních výstupů vlastního předchozího bádání k dispozici především rozsáhlý korpus unikátních, u nás dosud v této míře nevyužívaných primárních pramenů, zejména různých typů zdravotní dokumentace, konfrontované s výsledky poválečných vyšetřování. Už jen podrobné představení těchto významných pramenů je výrazným přínosem pro jejich vlastní i další bádání.

Kapitoly I a II jsou mimořádně užitečným, systematickým a odkazy bohatě dokumentovaným shrnutím problematiky nacistické „eutanázie“ pro českého čtenáře (pozadí, teorie, plánování, organizace). Kapitola III založená na rozsáhlém originálním výzkumu představuje systém, organizaci a financování (a pochopitelně i jejich limity) psychiatrické ústavní péče v českých zemích od poloviny 19. století přes dopady první světové války a snahy o reformy v meziválečném období do roku 1939, která by opět obstála sama o sobě jako originální samostatná studie. Vlastní průběh „eutanázie“ pacientů psychiatrických léčeben na území okupovaných Čech a Moravy podávají nejrozsáhlejší kapitoly IV (organizovaná fáze tzv. akce T4 v letech 1939–1941) a V (pokračování v jiných organizačních strukturách v letech 1941–1945), vždy zvláště (ale v návaznosti) v Říšské župě Sudety a v Protektorátu Čechy a Morava. V jednotlivých podkapitolách přibližují autoři proměny ústavní psychiatrické péče na území Čech a Moravy (včetně Sudet) v rámci celkových systémových proměn organizace zdravotní správy v podmínkách okupace, a dále aplikaci jednotlivých fází plánování, organizace, průběhu a různých forem provedení v ŘŽS a PČM. Základními sledovanými jednotkami jsou na jedné straně jednotlivé léčebny, na druhé straně statistické soubory pacientů (a následně obětí), za kterými jsou ovšem individuální osudy tisíců jednotlivců. Na scénu tak opět vstupují kategorie obětí a pachatelů. Mezi sledovanými léčebnami hraje hlavní roli ústav v Kosmonosech, který fungoval na pomezí protektorátních a župních administrativ a pro nějž se navíc zachoval dostatek pramenů. Kromě textových, živě podaných interpretačních pasáží je zde nutné ocenit i sofistikované metody, s jejichž pomocí autoři zpracovávají bohatý statistický materiál. Poslední kapitola shrnuje poznatky o nedostatečné dokumentaci a vyšetřování spáchaných zločinů v poválečné době (obecně

i v českém kontextu zvláště). Specifickou podkapitolou je případný podíl některých profesorů lékařské fakulty německé univerzity v Praze na uvedených procesech.

Monografie shrnuje dosavadní zahraniční bádání o nacistické „eutanázii“ psychiatrických pacientů a zásadním způsobem rozšiřuje a prohlubuje poznání o domácí problematiku. Je doplněna nezbytnými a užitečnými náležitostmi: poznámkami pod čarou, anglickým souhrnem, věcně i čtenářsky atraktivními textovými (biografickými) a obrazovými přílohami, seznamem pramenů a literatury, seznamem zkratk (kterých je v textu nadbytek) a jmenným i místním rejstříkem.

Petr Svobodný

DOI: 10.14712/23365730.2024.45